

בין שופטים לשמואל*

למקרא מאמרו של הרב יעקב מדן חידדתי קולמוסי לנוכח מספר נקודות בסיסיות במאמרו, שנראה לי כי שגה בהן. דומה עליי כי חלק מדבריו שועבדו לטובת התפיסה הכללית ולמען שלמות התיזה שאותה הוא מנסה להציג בפנינו. מתוך כך אעלה אף אני תרומתי לנידון, ובצד הביקורת אציג תפיסה חלופית.

"שמואל" לעומת "שופטים" - ירידה או עליה?

הריני קורא תיגר על הקו המרכזי בתפיסתו של הכותב, הקובע כי תקופת ספר שמואל מייצגת ירידה לעומת תקופת השופטים. הירידה מתאפיינת לדבריו, בהיותה מעבר ו"צורך עלייה" לקראת תקופת ספר מלכים. ה"ירידה" וה"עלייה" נבחנות אצלו מתוך מבט כולל של עם, ארץ והשראת השכינה.

ובלשונו (עמ' 36): בתקופת השופטים מעמד השראת השכינה כ"בית שאינו של קבע, מנוחה ללא נחלה"; בתקופת ספר שמואל "אדון הבית כאורח במלון, ללא בית כללי"; בתקופת ספר מלכים "שכינה על הקרקע, בית קבע בעיר הנצח".

"עקומה" זו משתקפת, לדבריו, באחיזת העם בארץ (עמ' 45): בספר שופטים "עם ישראל יושב כעם עצמאי בארצו... ועדיין ירושת הארץ אינה שלמה"; בספר שמואל "ההתמודדות הקשה עם הפלישתים... אחיזת עם ישראל בארצו מעורערת במעט לחלוטין", ומתוך כך נחלץ עם ישראל למאבק"; בתקופת המלכים "עם ישראל יושב לבטח בכל הארץ ללא מתחרים".

מכאן נגזרת, לדבריו, תיאוריה מוזרה במקצת, לטעמי, והיא, כי ה"עניין הנבואי" פועל במהופך ל"ירידה" ול"עלייה" האמורות, ולדבריו, דווקא (עמ' 54) "בתקופת ביניים, תקופה של סערה, טלטלות וחוסר ודאות, דבר ה' המתערב ומנחה בכל עת חיוני ביותר". לכן תפקיד הנבואה (עמ' 55) "בספר שופטים מצומצם ביותר, בספר שמואל נרחב ביותר, בספר מלכים מצומצם יותר מאשר בספר שמואל".

המבנה מהוקצע מאוד, אך לענ"ד אין זה נכון לראות את תקופת ספר שמואל כירידה לעומת תקופת השופטים. אדרבה וכלפי לייא! כדי להאיר את דבריי אשטח מעט את היריעה.

* בעקבות מאמרו של הרב יעקב מדן (מגדים א) "יחודו ומגמתו של ספר שמואל כחטיבה עצמאית במסגרת ספרי הנביאים."

המאפיין הדומיננטי ביותר בספר שופטים הוא הופעת עם ישראל כשבטים-שבטים, ולא כ"עם" או "בני ישראל". היסוד השבטי בולט ביותר, ולשליה. כל שופט אוסף בדרך כלל, מבני שבטו ומשבטים סמוכים, ומנהל את מלחמותיו כאשר האחרים, בדרך כלל, עומדים מנגד. ראה את רשימת השבטים בפ' דבורה (שופטים, ה', יד-יה) בשירתה: הללו לשבח והללו לגנאי. בספר שופטים מוצאים אנו להוותנו, את מלחמת השבטים הנוראה בפרשת פילגש בגבעה. כיו"ב את מלחמתו של יפתח בשבט אפרים (פרק י"ב) ואת כמעט מלחמתו בהם של גדעון (פרק ח').

בפרק י"ח מוצאים אנו פרישת שבט דן המבקש לו נחלה לשבת, ואת ייסוד מקדשם השבטי המתחרה בבית ה': "ויקמו להם בני דן את הפסל... כל ימי היות בית האלהים בשלה" (י"ח, ל-לא).

היסוד השבטי השולט מוצא את ביטויו גם בעובדה שהמנהיגות נודדת משבט לשבט, בתורנות המוכתבת מגבוה. ולא לחינם ציינו חז"ל (סוכה, כז, ע"ב) כי "אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד שופט".

השתקעות מופרזת בנחלה

היסוד השבטי החזק הוא פועל יוצא מהשתקעות מופרזת בהתנחלות ומאווררת התפרקות לאחר נדודי המדבר וי"ד שנות כיבוש וחילוק (זבחים, קיח, ע"ב). ראשם ולבם לאדמתם, ומה להם ולמבט כלל ישראלי מקיף. אווירה זו של שקיעה יתרה באדמה באה לידי ביטוי סמלי בהפניית עורף להספדו של יהושע שהיה מנהיג "הדור הקודם", בעל סמכות מרכזית, על-שבטית, וכפי שתיארו חז"ל בפתיחתא דרות רבה, ב':

"באותה שעה נחלקה א"י, והייתה חלוקה חביבה עליהם יותר מדאי, והיו ישראל עוסקין במלאכתן - זה עוסק בשדהו, וזה עוסק בכרמו, וזה עוסק בזיתו, וזה עוסק בפצימיו, וביקש הקב"ה להרעיש את כל העולם על יושביו".

אי השלמת הכיבוש

אווירה נהנתנית זו היא-היא סיבת אי השלמת הכיבוש לאחר מות יהושע, וכפי שמפורש בהרחבה בפרק א' בשופטים. על סף התקופה, בפסוק הראשון של הפרק הראשון, אנו נתקלים בתופעת הבריחה אל השבטיות: "וישאלו בני ישראל בה' לאמר מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו" - שאלה כהוגן; "ויאמר ה' יהודה יעלה הנה נתתי את הארץ בידו" - תשובה כהוגן. ומיד בפסוק הבא חלה הנפילה הגדולה: "ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתר בגורלך וילך אתו שמעון". לא

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

עוד עם, לא בני ישראל, לא מנהיג בראש מחנות הכובשים אלא שבטים- שבטים, הסכמים פרטיים וקואליציות לשעה: "איש לנחלתו".
לדעתי, זהו סוד ירידת התקופה, עד שחז"ל קראו עליה דרך הכללה - "איזהו דור שנולו הבל? הווי אומר - זה דורו של שפט השפטים" (בבא בתרא, טו, ע"ב).
לפיכך, המקרא מסכם את (אי) אחיזת שבטי ישראל בארצם בתקופת השופטים בפסוק מדהים (שופטים, ג', ה): **"ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבوسی". לא מובלעות גויים בקרבנו אלא אנו בתוכם! ובקרב כל ששת העממין המנויים אחד לאחד.**

שעבוד לזרים - בתקופת "שופטים" ולא "שמואל"

הכותב מכניסנו לאווירה (טבלה בעמ' 55) שכאילו בימי השופטים ישראל "שולטים ברוב חלקי הארץ אך ישנן מובלעות כנעניות", ובספר שמואל "כל אחיזת עם ישראל בארץ ישראל עומדת בסימן שאלה". ובמקום אחר (עמ' 44) מציג את המצב, שלפיו השופטים נלחמו "נגד אויבים חיצוניים", והפלישתים בספר שמואל "היו אויב פנימי", ולכן אחיזת ישראל בארצם "לעתים כאורח במלון, ובראייה כוללת עומד שלטון ישראל בארץ בסימן שאלה". תמנהי מהיכן צצו סימני שאלה אלו? מה הבסיס להם?
לעני"ד, כל פרקי ספר שופטים מצווחים שעבוד ושלטון עם זר בשרשרת מתמשכת, ואילו בספר שמואל מופיעים הפלישתים כמטרד, אך לא יותר מזה. לאחר שביית הארון ומפלת עלי ובניו כעונש אלוהי על חטאייהם במקדש (שהוא להם נחלתם הפרטית והם משתקעים בה בהפרזה יתרה, כשאר השבטים בנחלת שדה וכרם, ואכמ"ל) "אשר כל שמעו תצלינה שתי אזוניו" (שמו"א, ג', יא), חוזר העם בתשובה ("ויאמרו שם חטאנו לה" - שמו"א, ז', ו). ונוחל נצחון על הפלישתים (שם' י). מכאן ואילך אין ידם של הפלישתים גוברת, אלא המקרא מתאר התכתשויות והתגרריות. שאול ויונתן, דוד ויואב שולפים חרב, אך סמי מכאן כל אווירה של השתעבדות לעם זר. יש מלך בישראל, והשתלטות על הארץ ממשכה באותה נקודה שנעצרה בסוף ימי יהושע, בדילוג תקופת השופטים.
באחת, מנקודת מבט של אחיזה בארץ והשתעבדות לעם נכרי ספר שמואל מהווה עלייה לעומת תקופת השופטים, ולא להפך!

העדר מרכז לאומי

תוצאה משמעותית לפירוד הבין-שבטי של תקופת השופטים נוכל לראות בהעדר עיר בירה ובחסרונו של מרכז לאומי ו/או דתי.
טבעי, כי מקום המשכן יהיה לב האומה ומרכז בית חייה, והרי המשכן מוצב בשילה, שילה מצויה במרכז הארץ, בנחלת אפרים. שם השארנוהו בשלהי ספר יהושע (י"ח, א): "ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד". לשם בדיוק אנו שבים ומתוודעים אליו עם פתיחת המסך על ספר שמואל (א', ג): "ועלה האיש ההוא מעירו

מימים ימימה להשתחות ולזבח לה' צבאות בשלה". חצר המשכן היא זירת אירועי עלי ובניו, אלקנה וחנה וכל המסתעף.

ובתווך - ספר שופטים. בדקו ולא תמצאו: היכן הוא המשכן? האם תפס מקום? האם הוא מוזכר בכלל? ושילה? אייה?

כאשר ניחמו על שבועתם, בפרשת פילגש בגבעה (שופטים, כ"א, א), ש"איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה", מצאו פתרון (שופטים, כ"א, יט): "ויאמרו הנה חג ה' בשלך מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה". והפסוק זועק ונוקב עד שמי רום: כלום אין יודעים היכן מקומה של שילה, עיר המקדש, שנוקקו לציין נ.צ. מדויק ולשרטט מפת דרכים המובילות אליה? הווי אומר - דרכי שילה אבלות מבלי באי מועד. המשכן קיים בשטח אך לא בלבם "ואין פוקד את הר הבית".

והסיבה ברורה: כאשר העם מפורד לשבטיו, מה לו ולמרכז לאומי ורוחני שכל כולו מסמל אחדות "כעיר שחברה לה יחדו".

ואכן מדהימה העובדה - ומובנת - שבכל ספר שופטים שילה אינה נזכרת כלל ועיקר, פרט להתאספות קהילתית חד פעמית זו, בפרשת הפילגש. ואגב, בספר שופטים - ספר הפירוד הבין שבטי - אנו מוצאים להוותנו התכנסות והתאחדות העם רק למלחמת אחים, להוקעת שבט מישראל ("ויאסף כל איש ישראל... כאיש אחד חברים" - שופטים, כ', יא). בסיומה של פרשה עגומה זו שוב מתכנסים, והפעם לשילה, מקום המשכן, ליתן שלום בין השבטים במחולות הכרמים (למען הדיוק, שילה נזכרת פעם נוספת, ובהקשר עצוב, כאשר מתואר המקום המתחרה בה: "וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשלה" - י"ח, לא).

בספר שמואל ארון ברית ה' במרכז

ספר שמואל, כבר הזכרנו, נפתח בשיבה אל המשכן ובטשטוש היסוד השבטי. תשובת-המשקל הלזו מאופיינת בדבקות-יתר, עד בדי אמונה שזו נחלתם של עובדי הקודש (חפני ופינחס) וביטחון מופרז בארון ברית ה' ("למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו" - שמו"א, ד', ג).

חז"ל מתארים את פועלו של אלקנה, שהיה דבק בהחזרת ישראל לפעמי רגלים, ובמבצע לאומי רחב החזיר עטרה ליושנה, אשר כאמור, הייתה זנוחה משך כל תקופת השופטים. כך סיפרו באליהו רבה, ח':

"אלקנה היה עולה ארבעה פעמים בשנה - ג' מן התורה ואחת שקיבל עליו בנדבה. עלה אלקנה הוא ואשתו ובניו ובני ביתו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו. וכשעולין עמו בדרך היו לנין ברחובה של עיר, והייתה המדינה מרגשת, והיו שואלין להן - להיכן תלכו? ואומרים להם - לבית האלוהים בשילה, שמשם תצא תורה ומעשים טובים. ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך ביחד? מיד עיניהם משגרות דמעות,

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ואומרים להם - נעלה עמכם. וכן אמר להם עוד הפעם, עד שעלו עמו לשנה הבאה חמשה בתים ולשנה האחרת עשרה בתים ולשנה הבאה כמו ששים בתים. ובדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה לשנה אחרת, עד שהיו כל ישראל עולין...". המפעל הצליח, והעם חזר אל המרכז התאחד סביבו וחסה בצלו. כאמור, השיבה הייתה בהגזמה ובביטחון מופרז בנוסח "היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה" (ירמיה, ז', ד). נדרש אפוא תיקון בשביית הארון ביד פלישתים, שמטרתו לומר, שלא הארון ממית ולא הארון מחיה. באורח פרדוכסלי אנו מתבשרים, כי דווקא (שמו"א, ז', ב) "מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה'". חזרנו אפוא מן הקצוות אל המרכז, מן השבטיות אל האחדות הלאומית. התהליך מגיע לשיאו עם המלכתו של דוד למלך "על כל ישראל ויהודה" (שמו"ב, ה', ה). צעדו המלכותי הראשון כמלך כלל ישראלי הוא כיבוש ירושלים (שם) והעלאת הארון למקום הנצח (שם, ו').

באחת, בספר שופטים אין מרכז והמשכן איננו תופס מקום. בספר שמואל הריהו תופס מקום מרכזי בתודעת העם. שילה, ולאחר מכן ירושלים, מהוות את מרכז הכובד הלאומי.

קביעות השכינה בשופטים ובשמואל

עוד הוסיף הכותב (עמ' 36), כי בתקופת השופטים השכינה שורה בישראל בדרגת "בית שאינו קבוע, מנוחה ללא נחלה", ואילו בספר שמואל חלה ירידה יחסית "ואדון הבית כאורח במלון, ללא בית כללי". אתמהא! אדרבה, בספר שופטים המחיצות והיריעות אמנם קיימות אך רחוק הוא מלבם. בספר שמואל המשכן ומשמעותו נטוע בלבותם - "ושכנתי בתוכם", למרות נדודי המבנה הפיסי.

בעמ' 43 האריך וקבע את דרגת השראת השכינה כנמוכה בספר שמואל בהבליטו את נדודי הארון בשדה פלישתים (שבעה חודשים בלבד! שמו"א, ו', א) והסבת מקומו משילה לנוב ולגבעון - "ובקודש משמשים שני כהנים גדולים" ואין מקום מיוחד לשם ה'. הכותב מנסה להנחילנו מין תחושה כי פשר מאורעות אלו הוא ש"אדון הבית כאורח במלון" (ביטוי שב ונשנה במשנתו) ולכן "תקופת ספר שמואל היא איפוא תקופה של ירידה ברמת השכינה", ואנוכי איני חש כך. טוב לי יום בחצרות בית ה' דספר שמואל מאלף ימי שילה דספר שופטים, שבהם המשכן מנוכר וזנוח מלב העם. עדיפות שתי משפחות הכהונה דשמואל מגלריית שופטי ישראל שאיש מהם לא נזקק למקדש ולכוהן.

הסתלקות רוח הקודש בתקופת השופטים

ומכאן לפרשת הנבואה. אכן צודק הכותב בקביעתו בטבלת הסיכום (עמ' 55) כי בימי השופטים תפקיד הנביאים "מצומצם מאוד" ובספר שמואל "נרחב ביותר". ומקרא מלא דיבר הכתוב (שמו"א, ג', א) "ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ". שמואל הנביא "רבן של נביאים" מלווה את כל מאורעות שמואל א', ואחריו נתן וגד בשמואל ב', ודבר ה' נפרץ.

עובדה זו טופחת, לכאורה, על פני טענתו הבסיסית של הכותב, כי תקופת ספר שמואל מהווה ירידה יחסית לימי שפוט השופטים. על כן העלה בדבריו, בי (עמ' 42) "השופטים לא היו זקוקים לנבואה" (האמנם) "רובם ככולם (פרט לאבימלך) היו אנשים מורמים מעם, שהוקדשו מבטן או ששרתה עליהם רוח הקודש". ואילו "המלכים שנועדו מתחילה לכישלון כלשהו היו זקוקים לדבר ה' מתמיד".

אלא שיש לתמוה: כלום רוח ה' לבשה את שופטי ישראל יותר משאול אשר עליו נאמר (שמו"א, י', ה) "וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר. והיה כי תבאינה האתות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידך בי האלהים עמך". ועל דוד מעיד הכתוב (שם, ט"ז, יג) - "ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה". וכן (שם, י"ח, יד) "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו". האין דברי הכותב עולים מתוך ניסיון לשוות למסכת הנארגת צביון הרמוני ומושלם?

ובכן, לא בך הם פני הדברים גם ביחס לנבואה. **ספר שמואל מייצג עלייה במעמד העם (אחרות!), וממילא עלייה באחיזתם בארץ (לא עוד משעבד זר); ממילא יש מרכז ומקדש (שילה, נוב וירושלים), וממילא השנינה שורה והנביאים מלווים את ההנהגה המלכותית.**

גם פרשת עלי ובניו, למרות היותה שייכת "טכנית" לתקופת השופטים - יש לראותה באור "מלכותי", שהרי עלי מייסד שושלת ע"י מינוי בניו, והרי יש כאן סממן מלכותי מובהק למרות שעלי עצמו לא התכוון במודע לכך (וכן יש לצרף לכאן את פרשת מינוי בני שמואל לשופטים אחריו, ואכ"מ). לפיכך, מיד ניבטת למולה רמה נבואית זוטרה בדמות אלקנה וחנה, שלדעת חז"ל נמנו עם נביאי ישראל (מגילה, יד, ע"א, וברש"י שם).

כמה נאים דברי חכמים בפתיחתא דרות רבה, בי, שעמדו על כך בקצירת האומר: "ויהי בימי שפט השפטים (רות, א', א) - 'עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב' (משלי, י"ט, טו). ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע... באותה שעה נחלקה א"י, והייתה הלוקה חביבה עליהם יותר מדאי... **לכך הרעיבן הקב"ה מרוח הקודש, דכתיב: 'ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ'.**"

מתוך ההשתקעות היתרה בנחלת שדה וכרם נתפרדה החבילה; לא עוד מנהיג כלל ישראלי, לא עוד משכן מרכזי. לכן, "הרעיבן הקב"ה מרוח הקודש". ולכשתמצני, הקשר בין הנבואה ובין זיקת המקדש מתבטא בדרש נאה בתנא דבי

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אלהו, פ"ט, המבאר פשר זכייתה של דבורה לאורה של הנבואה כחריג וכתופעה בלעדית בתקופת השופטים:

" 'ודבורה אשה נביאה אשת לפידות' (שופטים, ד', ד). כך אמרו: בעלה של דבורה - עם הארץ היה. אמרה לו אשתו - בא ואעשה לך פתילות והולך אותן לבית המקדש שבשילה... והיא הייתה עושה פתילות עבות, כדי שיהא אורן מרובה. לפיכך נקרא שמו לפידות. והקב"ה, בוחן לבות וכליות, אמר לה: דבורה, את נתכוונת להרבות אורי, אף אני ארבה אורך".

דומה, כי חז"ל נתכוונו לציין את דבורה לשבח בדיוק באותה נקודה שבה הדור היה חשוך, בזיקה הרופפת למקדש ובהתמעטות אורו. דבורה היא היחידה המעלה על לבה את זכר המקדש, ואף טורחת להעלות אורן. לפיכך טבעי כי שכרה הוא אור הנבואה: "ונר אלהים טרם יכבה". זה פשר הכתוב "ודבורה אשה נביאה", מה טעם? בהיותה "אשת לפידות" = פתילות.

ובאחת, הנבואה והמקדש שלובי ורוע מהלכים על במת התנ"ך. בתקופת השופטים אין, כביכול, מקדש, והתוצאה - העדר נבואה בישראל.
רחוקים הדברים מהצעת הכותב, ש"השופטים לא היו זקוקים לנבואה", ולכן "דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ".

עלי ושמואל כמרכזי סמכות - הייתכן?

הכותב דן במאמרו (עמ' 53-46) באופי מנהיגותם של ארבעת אישי ספר שמואל: עלי ושמואל, שאול ודוד.

לעני"ד, חלק ניכר מדבריו בסוגיה זו מתמיהין. חוששני כי נאמרו ע"מ ל"עגלי" את התמונה ולשוות לה סימטריה והרמוניה. קשה להתעכב על פרטים ואנסה להעיר בכללות העניין.

מתוך עניינו, נצרך לו לכותב לצרף את עלי ושמואל ולצייןם כנוטלי סמכות ומרכזי תפקידים בהשוואה לשופטי ספר שופטים: "בעוד שאיש מן השופטים שבספר שופטים לא היה משבט לוי, ופרט לדבורה לא היה בהם נביא, מרכזים עלי ושמואל בידם את כל ארבע סמכויות ההנהגה שבעם... משמשים כשופטים, כמנהיגים מעין מלכים, נביאים וכוהנים גדולים - ראשי רשות המקדש" (עמ' 46). לא נתקרה דעתו עד שקבע (עמ' 51) 'שההסתייגות הגדולה (ק) מעלי ושמואל כמלכים הייתה בהיותם משבטי לוי, ויותר מכך, שימושם ככוהנים גדולים (?)".

קשה עליי עד מאוד לראות את עלי כדמות מלכותית, שהרי כל אישיותו אומרת פסיביות, ישיבה מנגד ואי התערבות, ואילו מלכות מסמלת שליטה, סמכותיות ותקיפות - "שתהא אימתו עליך". אך עדיין ניתן להשלים עם מבטו זה של הכותב מכוח התנהגותם התוקפנית של בני עלי כלפי העם, והרי כל עניינו של מלך הוא הורשת התפקיד לבנין וייסוד שושלת.

שמואל המשרת

ברם, קשה עליי שבעתיים לראות בשמואל הנביא כוהן גדול או "ראש רשות המקדש": ויש בכך, להבנתי, היפוך מוחלט וחטא לדמותו הענותנית של שמואל, כפי שניבטת מן המקראות ומדברי חז"ל.

הכותב מציין כאסמכתא רק את הפסוק (שמו"א, ב', יח): "בשמואל משרת את פני ה' ער חגור אפוד בד". ומה נמצא בו? ולא זכיתי להבין, מהיכן העלה קביעה מוזרה זו. אדרבה, שמואל - כנביא - "מנפץ" את מעמדה המתנשא של הכהונה בנבואת ההדחה למשפחת עלי ("ויבא איש אלהים אל עלי" - שמו"א, ב', כז, הוא שמואל לדברי חז"ל). שמואל אמנם יושב בבית ה' כל ימי חייו - "ונתתיו לה' כל ימי חייו... וישב שם עד עולם" (שמו"א, א'), אך איננו עוסק בעבודת הקודש, במלאכת הכהנים. שמואל "משרת" בבית ה', והריהו מן הלוויים העוסקים בשירותים ובשמשות. יתר על כן, שמואל איננו מן ה"משוררים" - הלוויים בעלי המעמד - אלא מן ה"שוערים" - הפחותים בחשיבותם. הלא כה מעיד הכתוב (שמו"א, ג', טו): "וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית ה'". שמואל מייצג את האנטי-תיזה המוחלטת לבני עלי (ראה השוואת הפסוקים בשמו"א, ב': יא מול יב, יז מול יח, כא מול כב, בה מול כו). הם כוהנים ממשפחת האצולה, אריסטוקרטיה פולחנית, והוא - נער, משרת, שוכב בהיכל ה', שוער משכים קום, חגור אפוד בד (= בגד עבודה?).

שמואל יוצא כנגד הכהונה

מצינו בחז"ל דרש נפלא המציג את שמואל במנפץ את בלעדיות הכהנים כבעלי זיכיון בעבודת הקרבנות. שמואל יוצא חוצץ נגד עלי בדיוק בנקודה זו של מעמד הכהונה (ברכות, לא, ע"ב):

"א"ר אלעזר: שמואל - מורה הלכה בפני רבו היה, שנאמר (א', כה) 'וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי'. משום דוישחטו את הפר הביאו את הנער אל עלי? אלא אמר להם עלי - קראו לכוהן וישחוט. חזינהו שמואל דהוו מהדרו בתר כוהן למישחט. אמר להם: שחיטה כשרה בזר. אייתוהו לקמיה דעלי. אמר לו: מנא לך הא? אמר ליה: מי כתיב 'ושחט הכוהן'? 'והקריבו... הכהנים' (ויקרא, א', ה) כתיב - מקבלה ואילך מצוות כהונה. אמר ליה: מימר שפיר קאמרת, מיהו מורה הלכה בפני רבך את, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. אתיא חנה קצווחא קמיה: 'אני האשה הנצבת עמך בזה'. אמר לה: שבקי לי דאענשיה ובעינא רחמי ויהא לך רבא מיניה. אמרה לו: 'אל הנער הזה התפלתי'."

שמואל הקריב בהוראת שעה (!) מחוץ למשכן, במצפה (ז', ט) "טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל לה'", כאליהו בהר הכרמל (מדרש שמואל, יג). ובדיוק כך נאמר שם גם על

גדעון שבנה מזבח בהוראת שעה בעירו בעפרה, מאבני ע"ז, בעצי אשרה, פר ע"ז, בלילה (שופטים, ז'), וכל אלו פעולות המנוגדות להלכות כהונה ומקדש, וטעמן ונימוקן עמו על פי הוראת נביא. הרי שבעניין זה שמואל שווה לגדעון, ומהיכן לקח הכותב להבליט את "כהונתו" של שמואל בניגוד לשופטים הקודמים?

ובאחת, לראות את שמואל כבוהן גדול וכ"ראש רשות המקדש" - אין לך קביעה מתמיהה מזו.

שמואל כחוטף מלוכה - הייתכן?

לענ"ד, עוול גדול הוא לראות את שמואל כאישיות החותרת לריכוז סמכויות וכמנסה להשתלט על העם, כדעתו של הכותב (עמ' 53): "אצל שני מנהיגים אלו - עלי ושמואל - היה ריכוז הסמכויות עניין של לכתחילה". יש בכך משום מיעוט הדמות ופגיעה בשיעור קומה שהציגו לנו חז"ל באישיותו באמרם (ברכות, י, ע"ב):

"הרוצה ליהנות ייחנה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל ייחנה, כשמואל הרמתי, שנאמר 'ותשובתו הרמתה כי שם ביתו'. וא"ר יוחנן - כל מקום שהלך שם ביתו עמו".

הזו דמותו של רודף סמכויות?

[ואכן, פרשת מינויו את בניו "שפטים לישראל" (שמו"א, ח', א) אומרת פרשני, ומה ראה שמואל הצדיק על בכה, ובפרט שאינם מתאימים? ולדידי מתפרשא לי סוגיה עמומה זו, שאכן הקב"ה "הכשילו" בייסוד שושלת, ועיי"כ בעצם סלל - מבלי משים - את הדרך למלוכה. יש כאן התערבות ההשגחה העליונה, שכן עת מלוכה הגיעה לישראל, וזהו צעד המעבר המכוון מגבוה, ואכמ"ל.]

שאל חותר תחת שמואל - הייתכן?

הכותב קובע, כי גם שאול נלכד ברשת זו של ריכוז סמכויות יתר בהקריבו העולה (שמו"א, י"ג) ולא המתין לשמואל שכן "התנשא לנסות ליטול לעצמו אף את תפקידו של שמואל כמנהיג רוחני, ככוחן המקריב קרבן" (עמ' 53). הכותב בה בטוח במבטו עד שהטעימנו כי "רק" פירוש זה מסביר את הידרדרותו בחטא מלחמת עמלק ואת אי רצונו לראות בשמואל מנהיג רוחני" (שם).

ואנוכי איני מוצא את נפשי לנוכח החלטיות פסקנית זו.

כל כולם של סיפורי שאול אומרים תלות מוחלטת בשמואל והתבטלות כלפיו. הפסוקים זועקים קרבה נפשית הדדית בין שני אישים אלו - שמואל ושואל - החל

לענ"ד, במאמר רעיוני-הגותי אין זה מן הראוי לנקוט בסגנון פסקני כגון "כך, ורק כך, ניתן להבין את העובדה..." (עמ' 34). "כך, ורק כך, ניתן לבאר את הסינון הגדול בפרטים... (שם). "שהרי אין כל ספק שכל העם היה קשור בצורה זו או אחרת למשכן בשילה" (עמ' 46), ולי, אגב, יש ספק רב בכך, וכיוצא בלשונות אלו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ממפגשם הראשון, ערב משיחתו (ראה שמו"א, ט', כב-כז) ועד מפגשם האחרון בעין דוד, בעלייתו באוב (כ"ח). הפסוקים רוויים סנטימנטים סוערים (ראה ט"ו, לה; ט"ז, א; ובדברי חז"ל והרד"ק - ט"ז, ו-ז). יושם לב לאי התערבותו של שמואל ברדיפות שאול אחר דוד, ובמיוחד התעלמותו הרועמת בפרק י"ט, עת דוד בורח אליו "ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול". חז"ל הוסיפו נופך בקבעם (תענית, ה, ע"ב) ששמואל מת צעיר (בן נ"ב), משום שנפשו דבקה בנפש שאול ולא יכול היה לראות באבדן מעשה ידיו בחייו. מכיוון שהגיעה שעתו של דוד, נאלץ שמואל ביודעין להיפטר מן העולם. ושם אמרו:

" ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה' - וכי מה עניין גבעה אצל רמה? אלא לומר לך - מי גרם לשאול שישב שתי שנים ומחצה (=במלכותו)? תפילתו של שמואל הרמתית".

שאול מסתתר, כביכול, תחת "מטרייתו" של שמואל, האשל הגדול ברמה. כמה רחוקים הדברים מקביעתו של הכותב, ששאול חתר תחת סמכותו של שמואל ורצה לרשת את סמכותו הרוחנית!?

מרדכי ושמשון מרכזי סמכויות - הייתכן?

לא אאריך בפסקה שבה קבע הכותב (עמ' 53), בי גם מרדכי היה דמות השואפת לריכוז סמכויות כשאול, אביו זקנו מבנימין. אתמהה ואכמ"ל. ברם, לא אוכל לעבור פרשתא דא מבלי להזדעק נוכח הטענה המוזרה, שכאילו שמשון אף הוא נשא עיניו לריכוז סמכויות! ובלשונו (עמ' 52): "כבר בשמשון מוצאים אנו רמז לניסיון ריכוז הסמכויות... ריכוז סמכויות זה אצל שמשון נראה לנו בכך שמצד אחד הוא מוקדש מרחם, וכן מצווה להיות נזיר שתפקידו מעין כוהן גדול... ומצד שני משמש שמשון בשופט מנהיג ולוחם, כלומר - תפקידו של המלך. אצל שמשון אלו אינם אלא ניצנים של ריכוז סמכויות - מלכות וכהונה באדם אחד".

ונראה בעיניי לחלוק על דבריו אלה. שמשון הוא סמל הסמלים של האינדיווידואליסט שאין לו כל שיח ושיג עם אדם בעולם (ראה שופטים, י"ד, ג, ד, ו, ט, טז; ט"ו, יא). כל סיפוריו טבועים בחותם העסקים האישיים, כביכול, וישועת ישראל הריהי בדרך מיסטית, על-טבעית, על-אנושית, שלא כאן המקום לפרשה (ראה "ישראל קדושים" לרבי צדוק הכהן מלובלין, "מכתב מאליהו" לר"א דסלר). שמשון אינו יוצא בראש צבא, ונקלע לעימות עם בני עמו (ט"ו) בדומה לעימותיו עם הפלישתים. לראות בו מלך, מנהיג, כוהן, דמות מרכזת סמכויות - אין לך טענה מוזרה גדולה מזו.

סיכומו של דבר

דומני, כי התיזה המרכזית שהעלה הכותב, הקשורה למבט הדדי על ספרי שופטים ושמואל איננה נכונה בלל ועיקר. תקופת ספר שמואל מהווה עלייה מכל הבחינות, ולא ירידה בדעת המחבר. **הדברים אמורים במעמד העם, הארץ, המשכן והנבואה בספרי שופטים ושמואל.**

ביוצא בזה, אינני מקבל את קביעתו כי עלי ושמואל מרדכי ושמשון, הינם "רודפי סמכויות". לא ייתכן לראות בשמואל "כוחן וראש רשות המקדש", כשם שבלתי מתקבל על הדעת לראות את שאול כמתחרה של שמואל בתחומי הרוח. ובכלל, אינני חושב כי חיוני ליצור תיזה "המבריחה מקצה לקצה" ספרי תנ"ך ולדון במכלול כבמערבה "למדנית מוצקה".